

1238

L'arjau

(ALDC, VIII, 1724. L'arjau)

Arjau és la “manuella per a fer girar el timó” (*DIEC*) i té com a base un hipotètic **ajau*, provinent d'un llat. *AIĀCE, amb pas de -CE > [w], com PACE > *pau* (cognat del genovès *agiaso/agiaxo* [Aprosio] i del toscà *aggiaccio*), manlleu al gr. OÍAX, OÍAKOS, o, més aviat, del seu dim. bizantí OIAKION (*DEI*), que hauria entrat a Itàlia per la Magna Grècia, on els parlars suditàlics canvien la *o* inicial per *a* (URICA > *ardica*, COGNOSCERE > *canoscere*); Coromines creu que el canvi de **ajau* en *arjal* 82/*arjau* podria haver estat afavorit per l'àr. RÄGÄL (*DECat*), mentre que Corriente creu que d'aquesta forma “sin más deriva la voz catalana”, cosa que posem en dubte atesa l'extensió romànica del mot (oc., genovès, cors, etc.). **Ajau* va passar a *ajal*, a causa d'una alternança -[w]/-[l] (com ALBA > *alba*, *auba*, DĒCIMU > *delme*, *deume*), d'una ultracorrecció que preferia la consonant (FORNACE > *fornau* > *fornal*; RADÍCE > *raïu* < *raïl*) o d'una homonimització amb l'article àrab *al-* (cf. *almetlla*, *alvenc* [*DECat*]) (però no sembla probable atès que aquesta pràctica és val.), i d'aquella forma, a *aljal* (s. XIV, viva a Cadaqués), per repercussió de la lateral, i a *aljau* (“un *aljau* de timó”, 1489), potser pel record de **ajau*. *Aljal*, per dissimilació de laterals, és l'origen de *arjau* (s. XIV) i les seves var. *artjau* 36, 69, 154, amb africada, com *ertjau* 147, per dissimilació [a]...['a] > [e]...['a]; *urjal* 47, amb canvi de [ə] > [u] per atracció de *orsar* [urs'a] ‘inclinjar la proa cap a la part d'on ve el vent’ (< potser

llat. vg. *ORTIARE ‘aixecar’, der. de ORTUS ‘nascut, originat’, part. de ORĪRI; cf. oc. *orjau*); *arg[ε]l* 79 i *arg[ε]u*, per la tendència palatalitzant mall., i el tancament [ε] > [e], en *ag[e]u* 81, propi del felanitxer, on *c[ε]l* > *c[e]l*, etc. o per influx de l'àr. RÄGÄL ‘peu, cama’ (*DECat*). L'alg. *ajaju* 85 ha estat pres del genovès *agiaso*.

Els altres mots, generalment minoritaris, parteixen d'un valor semàntic general: *canya*, ‘tija més o menys recta de les plantes’ (< llat. CANNA), s'ha equiparat a l'*arjau* per la seva forma tubular (var. *canya del timó* 44, 69, 190, per a precisar el sentit nàutic); *maneta* (doc. s. XVIII) 163, dim. de *mà* (< MANU), perquè s'hi posa la mà per a dirigir l'embarcació, amb el seu moviment (el *DG*_I, 1932 defineix *arjau* com a “maneta del timó [...]”); *manuella* (doc. s. XV) 174, 180, var. de *manovella* (< fr. *manivelle*, der. de MANUALE) (el *DIEC*_I, 1995 defineix *arjau* com a “manuella o barra [...]”); *barra* 155 (< preromà *BARRA), des de ‘peça rígida, llarguera’ (cf. la definició de *manuella* “barra de fusta forta [...]”, *DCVB*); *creuera* 154, var. de *croera*, der. de *croar* (< *crozare*, der. de CRUCE), originada per atracció de *creu* i amb el sentit ‘que travessa el timó’ (efectivament aquest parlar distingeix la *creuera* “agafada al timó” del *artjau* “llevadís”).

Com a mot en relació cal citar *guardins* 154 (“dues cordes agafades a la *creuera*”), der. de *guardar* (< germ. WARDON).

Són mots normatius *arjau* i *canya del timó*, des del *DOrt*, 1917.

